

Ranka Gašić, *Beograd u hodu ka Evropi. Kulturni uticaji Britanije i Nemačke na beogradsku elitu 1918–1941*, Institut za savremenu istoriju Beograd, 2005, str. 289

Slika društva u istorijskom trenutku ili trajanju, uz analizu relevantnih oblika i vidova njegovog funkcionisanja (političkog, ekonomskog, socijalnog života kao i svakodnevice ljudi), ne može se smatrati potpunom i objektivnom bez postavljanja šireg okvira posmatranja, regionalnog, evropskog, konačno i svetskog. U tom smislu, istraživanje međusobnih uticaja različitih kultura, proširujući znanja o njima samima, upućuje i na novo sagledavanje razvoja institucionalnih oblika i sistema u društvu, ali, isto tako, promena i novih pojava u mišljenju, idejama, stvaralačkom izrazu, prepoznatih u jednoj sredini. Nezaobilazan segment u cilju punog razumevanja celovitosti društvenog funkcionisanja i posebno polje istraživanja je analiza uticaja drugih kultura na jedan prostor (teritorijalni, politički, kulturni). Uz svu složenost koju taj poduhvat podrazumeva i jasnu naučnu opravdanost, on istovremeno predstavlja izazov koji otvara niz mogućnosti u pristupu, postavljanju problema, sadržajima i obimu istraživanja.

Domaća historiografija tek poslednjih godina pristupa intezivnijoj obradi tema iz kulturne i društvene istorije, dok je istraživanje stranih kulturnih uticaja na srpsko društvo gotovo zanemareno. Imajući to u vidu raduje pojava knjige dr Ranke Gašić, *Beograd u hodu ka Evropi. Kulturni uticaji Britanije i Nemačke na beogradsku elitu 1918–1941*, u izdanju Instituta za savremenu istoriju. U svom naučnom radu, pored bavljenja pitanjima srpsko-hrvatskih odnosa, jugoslovenske ideje početkom XX veka, međuratnom istorijom Beograda, problemima društvenih elita, Ranka Gašić pristupila je i istraživanju uticaja Britanije i Nemačke na jugoslovenskim prostorima., imajući u vidu dominaciju anglosaksonskog kulturnog (i svakog drugog) prisustva, posebno u drugoj polovini XX veka, jednako prisutnom i danas, kao i kontinuiranost nemačkog uticaja na našim prostorima. Knjiga je podeljena na četiri poglavlja, uz predgovor i zaključak, dva aneksa sa statističkim podacima, indeksom ličnih imena i popisom izvora i literature.

Rad je utemeljen na obimnoj arhivskoj građi istraženoj u domaćim i stranim arhivima (u Bonu, Berlinu i Kilu), kao i objavljenom arhivskom materijalu uz korišćenje relevantne naučne literature. U metodološkom smislu, autorka se opredelila za problem-ski i komparativni pristup, paralelno obrađujući oblike, karakter i intezitet oba uticaja koliko je problematika to dozvoljavala, uz uočavanje i naglasak na prisutne razlike u ispoljavanju oba uticaja u beogradskoj javnosti. Vremenski okvir rada, period između dva svetska rata, od višestrukog je značaja. Praćenje uticaja kroz više od dve decenije pokazuje se kao neophodno radi jasnijeg sagledavanja obima i trajnosti uticaja koje su dve kulture mogle ostaviti. Autorka je na taj način bila u mogućnosti da uoči postojanje kontinuiteta uticaja nastalih i pre 1918. godine, kao i da prati uticaje u nastajanju, uz analizu njihovog daljeg razvoja.

Osnovu neophodnu za ostvarivanje trajnijeg prisustva, a zatim i sistematskog uticaja, predstavljali su organizovani oblici rada kroz institucionalno prisustvo, čiji nastanak i funkcionisanje R. Gašić obrađuje u prvom poglavlju knjige, *Organizacije i udruženja*. Autorka obrađuje različite oblike organizovanog delovanja, uzimajući u obzir njihove različitosti kao i politički kontekst u kome su funkcionisali. Istaknut je rad tri najvažnija oblika organizovanog rada, centara za usmeravanje kulturne saradnje (kroz rad Nemačke akademije u Minhenu i Britanskog saveta u Londonu), mešovitih društava

u Nemačkoj, Velikoj Britaniji i Beogradu, i instituta (organizovanih pred II svetski rat kao centara za koordinaciju kulturne propagande), i, na kraju, kao specifičnost engleskog angažovanja, rad karitativnih organizacija. R. Gašić je sistematskim praćenjem rada organizacija, načina funkcionisanja, članstva, ukazala na važne odlike njihovog prisustva u beogradskoj sredini. Pored aktivnosti na kulturnom planu (organizovanje kurseva jezika, predavanja, književnih i muzičkih večeri, balova), autorka jasno podvlači i drugu dimenziju njihovog angažovanja u pravcu jačanja privrednog i političkog uticaja, posebno intezivnog tridesetih godina XX veka, kao i u godinama neposredno pre izbijanja II svetskog rata. Specifičnost britanskog prisustva ističe se kroz rad već pomenutih karitativnih ustanova kao i verskih i drugih mešovitih organizacija, čije aktivnosti su bile okrenute ka dobrotvornom radu, obrazovanju žena i dece, pružanju pomoći nezaposlenima i drugim marginalizovanim delovima društva.

Čini se posebno zahtevnim zadatkom za istraživača, prepoznavanje gotovo neuhvatljivog uticaja jedne sredine u oblasti umetničkog stvaralaštva. Preplitanje stvaralačke energije pojedinca i nametnutih ili prihvaćenih umetničkih obrazaca teško je zatvoriti i smestiti u granice jedne sredine i izolovati ih kao prepoznate uticaje druge kulture. Ipak, zahvaljujući jasnoj analizi, uz sve ograde neophodne u pristupu ovom problemu, R. Gašić uspeva kroz poglavlje *Umetnost, svakodnevni život i komunikacije*, da definiše pravce i osnovne smernice uticaja koji su dolazili iz engleske i nemačke sredine, ili su se oni javljali kao nosioci evropskih kulturnih vrednosti.

Uzimajući u obzir neodređenost funkcionisanja stvaralačkog duha, autorka ipak ukazuje na moguće okvire i puteve većeg ili manjeg prisustva stranih kulturnih uticaja. Preovlađujući nemački uticaj posebno se isticao kroz širenje ekspresionizma, u slikarstvu, muzici, književnosti, izazivajući, kako autorka naglašava, niz kontroverzi u našoj kulturnoj javnosti, sukob tradicionalnog i modernog, etničkog i evropskog. Nemački uticaj na polju dramskih umetnosti bio je prisutan kroz angažman reditelja i umetnika, predstavnika nemačke škole (Bojan Stupica, Maga Magazinović). Strani dramski komadi preovladavali su na sceni Narodnog pozorišta, uz manju prisutnost nemačkih i znatno veću zastupljenost anglosaksonskih autora. Sticanje obrazovanja u jednoj sredini, svakako se isticalo po svom značaju u širenju stranih uticaja, posebno kada se ima na umu da su gotovo svi naši važniji umetnici diplome stekli u inostranstvu. Važni oblici uticaja, posebno iz nemačke sredine koje autorka obrađuje, stizali su putem gostovanja umetnika, njihovog angažovanja u Beogradu (nemačke arhitekta, profesori na likovnoj akademiji, orkestri, muzičari). Uticaje su vršili i opšti evropski trendovi kroz popularnost engleske drame, američkog filma ili džez muzike.

Autorka se osvrnula i na širenje uticaja putem medija, radija, gde se, kako R. Gašić ističe, posebno vidi preplitanje interesa britanskog i nemačkog uticaja, a u sklopu političke orijentacije jugoslovenskih vlasti, štampe sa, pored informativne funkcije, jasnom propagandnom svrhom, stranog filma kao sredstva zabave, pedagogije ali i propagande. Svakodnevni život izložen kompleksnim uticajima sa strane usvajao je nove oblike ponašanja (kroz zabavu, sport, način odevanja). Politički faktor nije zaobiden ni u sferi umetničkog stvaralaštva kroz prikaz uticaja Prvog svetskog rata na višegodišnje odsustvo nemačkih umetnika, prisustvo Jevreja emigranata, ulogu Ministarstva prosvete u određivanju gostovanja jugoslovenskih umetnika u inostranstvu.

Da proces obrazovanja predstavlja jedan od najvažnijih oblika prenošenja uticaja svake vrste, R. Gašić potvrđuje kroz analizu rada stranih obrazovnih ustanova u Beogradu u poglavlju *Uticaji putem pedagogije: školovanje i stručne specijalizacije u*

zemljama nemačkog i engleskog govornog područja. Tradicija, ali i očigledni ekonomski interesi, politički razlozi kao i potreba lokalnog stanovništva uslovlili su veće nemačko prisustvo dok engleskih osnovnih ili srednjih škola nije u ovom periodu bilo, upravo, kako autorka naglašava, izostajanjem ranije navedenih razloga. Kada su se oni, pred Drugi svetski rat pojavili, period za intezivniju aktivnost u pravcu izgradnje obrazovnih institucija bio je suviše kratak. R. Gašić uočava i obrađuje bitan element za širenje uticaja samog po sebi, ali i kao osnovu daljeg angažovanja kroz prikaz organizovanih oblika učenja engleskog i nemačkog jezika. Politički, ekonomski razlozi, tradicija, samo su neki od faktora koji su uslovljavali prisutnost stranog jezika u jednoj sredini. U Beogradu, za razliku od nemačkog, tradicionalno prisutnog u domaćem obrazovanju, engleski jezik je činio prve korake. Kursevi, stipendije, škole, bili su neki od načina upoznavanja sa ovim jezicima, a samim tim i kulturama. Od posebnog značaja, kako R. Gašić naglašava, bilo je školovanje beogradskih studenata na univerzitetima u Nemačkoj i V. Britaniji čime je dotaknut i dvostruki uticaj, naučni i stručni, ali i uticaji strane kulturne sredine, koji su se prenosili na beogradsku. Istovremeno, stiče se uvid u potrebe jugoslovenske države za određenim stručnim kadrom, ne zanemarujući lični čin pojedinaца. Politička dimenzija istaknuta je kroz povećano prisustvo nemačkog jezika neposredno pre II svetskog rata. Značajna dopuna ovog poglavlja su aneksi na kraju knjige koji daju statističku sliku problematike ovde obrađene.

U poglavlju *Transfer znanja i tehnologije*, obrađuje se važan segment uticaja pojedinaca na kulturni i naučni život Beograda. Kako R. Gašić zaključuje, geografska blizina kao i nivo privredne saradnje uticali su na veće prisustvo nemačkog faktora (posebno u sferi medicinskih nauka). Pored pojedinačnog doprinosa, uzimajući u obzir svu ograničenost takvog uticaja, ujedno ga ne minimizirajući, autorka naglašava njegov značaj u podsticanju i iniciranju stvaranja drugih institucionalnih oblika delovanja (osnivanje škola, pokretanje časopisa). Uz prikaz i drugih oblika pojedinačnog angažovanja (istraživački rad u Jugoslaviji, gostovanja predavača, školovanja pojedinaca, učešća na međunarodnim skupovima), čini se zanimljivim opažanje reakcija koje daju potpuniju sliku razmišljanja jedne sredine suočene sa vrednostima drugih kultura. Iako je Engleska, kako autorka navodi, za pojedine beogradske intelektualce bila nešto čemu se teži, politički i ideološki uzor, ovo prisustvo bilo je povod i za negativne reakcije na „mnogobrojne misionare koji dolaze među tzv. zaostale narode savetujući ovima da ostanu samo svoji, samo specifični, samo nacionalni i to na način koji će ih ostaviti po strani od društvenog procesa razvoja”. Nosioci uticaja nemačke i engleske kulture bili su i studenti, naučni radnici, umetnici iz beogradske sredine školovani u Nemačkoj i, znatno manje, u Velikoj Britaniji. Politička realnost jasno je uočena kroz pojačano prisustvo nemačkih stručnjaka pred Drugi svetski rat, čije aktivnosti postaju sastavni deo obaveštajnog i propagandnog rada Nemačke. Konačno, od posebnog značaja za uspešnost transfera znanja, R. Gašić istakla je prisustvo obrazovnog materijala, knjiga, opreme, pristiglih u međuratnom periodu, putem razmene, angažovanjem raznih fondova, naučnih institucija, a u slučaju Nemačke, putem reparacija.

Knjiga Ranke Gašić predstavlja dragoceni doprinos u formiranju jasnije i potpunije slike društvenih i kulturnih promena koje su se dešavale u beogradskoj sredini u periodu između dva rata, dok sama struktura rada kao i način saopštavanja i obrada postavljenog problema svakako obezbeđuju ovoj knjizi prohodnost ka široj čitalačkoj publici. Ujedno, ona predstavlja podsticaj daljim istraživačkim naporima u cilju razu-

mevanja i određivanja mesta beogradske ali i srpske sredine u kulturnom i društvenom životu Evrope.

Vesna ĐIKANOVIĆ

Bogdanka Novaković, *Spoljna politika kralja Aleksandra Karadorđevića (1918–1934)*, Muzej grada Beograda, Beograd 2004, str. 213

Strogo uzevši, knjiga Bogdanke Novaković o spoljnoj politici kralja Aleksandra Karadorđevića od završetka Prvog svetskog rata do njegove smrti u Marseju 1934. godine jeste katalog uspešne izložbe koja je bila postavljena u Muzeju grada Beograda. Međutim, svakome ko taj katalog ima u rukama vrlo brzo postaje jasno da on znatno premašuje (i obimom i kvalitetom) zahteve koji se obično postavljaju pred autore sličnih publikacija. U pitanju je knjiga koja može biti od koristi zaljubljenicima u istorijske teme, učenicima, studentima, ali i profesionalnim istraživačima koji se bave međuratnim periodom jugoslovenske istorije. Knjiga je svoj život, dakle, započela kao katalog izložbe fotografija na kojima su zabeleženi najznačajniji trenuci diplomatske aktivnosti kralja Aleksandra. Iako blizu 180 reprodukcija originalnih fotografija čini srž publikacije koju je priredila Bogdanka Novaković one ne predstavljaju i jedini njen interesantan sadržaj. Uvodni tekst koji prati fotografije, iako očigledno nije pisan sa pretenzijama da ponudi nešto novo domaćoj historiografiji, predstavlja uspešan pokušaj da se čitaocu koji ima malo stručnog znanja na dopadljiv, koncizan ali i stručno korektan način oslika epoha u kojoj je, između ostalog i kao diplomata, delovao kralj Aleksandar Karadorđević.

Pored kratkog uvoda, tekst sadrži nekoliko malih, konciznih skica iz evropske i jugoslovenske diplomatske istorije koje prosečnom čitaocu mogu jasno prikazati prilike koje su u međunarodnim odnosima vladale u periodu između dva svetska rata a posebno u periodu od 1918. do 1934. godine. Naglasak je naravno stavljen na one procese i događaje koji su se najviše ticali Kraljevine Jugoslavije i njenog mesta u međunarodnim odnosima toga doba. Prva od nekoliko skica (*Evropa posle Prvog svetskog rata*) bavi se opštim posledicama Prvog svetskog rata poput promene granica, nestajanja starih i nastajanja novih država na tlu Evrope, pojavom Francuske kao apsolutnog hegemonu na kontinentu, mestom i ulogom Velike Britanije i Italije ali i položajem i značajem poraženih zemalja, pre svih Nemačke. Druga skica (*Kraljevina Jugoslavija i Mirovna konferencija*) je posvećena borbi Jugoslavije i kralja Aleksandra Karadorđevića da na Mirovnoj konferenciji u Parizu, u atmosferi nerazumevanja od strane saveznika, izdejsstvuju priznanje nove države, priznanje njenih granica i pravednu nadoknadu ratne štete za zemlju koja je bila gotovo razorena. Uloga kralja Aleksandra u svim ovim nastojanjima bila je veoma aktivna a njegovo prisustvo u Parizu u više navrata pomoglo je rešavanju spornih pitanja ali ne i onog najtežeg, tzv. „jadranskog pitanja” koje je pretilo da novoformiranu državu uvede u težak sukob sa Italijom. To pitanje dobilo je svoj konačni epilog tek 1924. godine definitivnim ustupanjem Rijeke Italiji ali su odnosi sa Italijom ostali doživotna preokupacija kralja Aleksandra kao kreatora jugoslovenske spoljne politike usmerene pre svega na savezništvo sa Francuskom. Treća skica (*Balkanski susedi i srednja Evropa*) prikazuje politiku i odnos kralja Aleksandra prema